

PROSTORNA DISTRIBUCIJA KNJIŽNIČNE DJELATNOSTI U HRVATSKOJ

SPATIAL DISTRIBUTION OF LIBRARIES IN CROATIA

JOSIP KOPREK, LANA SLAVUJ BORČIĆ

Izvod

Cilj rada je analizirati prostornu distribuciju knjižnične djelatnosti u Republici Hrvatskoj. U tu svrhu, predstavljena je struktura mreže knjižnica u RH, navedena je hijerarhija knjižničnih centara (općina i gradova koje imaju knjižnicu) te je analizirana razvijenost knjižnične djelatnosti i korištenost samih knjižnica kroz odabrane pokazatelje. Također, napravljena je usporedba razvijenosti knjižnica prema makroregijama, županijama i jedinicama lokalne samouprave. Nadalje, današnje stanje uspoređeno je sa stanjem iz 1990. godine. Prikupljeni podaci obrađeni su metodama analize, sinteze i komparativnom metodom te su prikazani grafičkim i kartografskim metodama prikazivanja podataka. Na temelju provedene analize, može se konstatirati kako je mreža narodnih knjižnica u Hrvatskoj relativno dobro razvijena, no još uvijek postoje prostori u kojima ima mjesta za razvoj.

Ključne riječi: narodne knjižnice, prostorna distribucija, indeks razvijenosti knjižnične djelatnosti, indeks korištenosti knjižnica, Hrvatska

Abstract

The aim of this paper is to analyze the spatial distribution of libraries in the Republic of Croatia. To this end, the structure of the library network in the Republic of Croatia and the hierarchy of library centers (municipalities and cities that have a library) is presented, while the development of libraries and its usage are analyzed through selected indicators. A comparison of the development of libraries has been made according to macro-regions, counties and local government units. Furthermore, the current situation has been compared to the state of the library system in 1990. The collected data is analyzed and presented using graphical and cartographic methods. Based on the conducted analysis, it can be stated that the network of public libraries in Croatia is relatively well developed, but there are still some areas where further development can be implemented.

Key words: public libraries, spatial distribution, library development index, library usage index, Croatia

UVOD

Knjižnice oduvijek imaju važno mjesto u svakom društvu, a današnje moderne knjižnice predstavljaju prave multimedijalne informacijsko-dokumentarne centre (Stipčević, 2006). No, kakve veze geografija ima sa samim knjižnicama? Kao prvo, iz perspektive urbanog planiranja, važno je gdje su knjižnice smještene i u kakvom su one odnosu na ostatak grada. Jesu li knjižnice blizu centra, u samom centru, ili pak na periferiji? Sam odnos između knjižnice i sredine u kojem se ona nalazi je kompleksan i recipročan (Banović Đorđević i Bojanić Obad Šćitaroci, 2020). Dalje od same morfologije, iz perspektive kulturne geografije, knjižnice imaju ulogu i u gradnji identiteta svoje sredine (Banović Đorđević i Bojanić Obad Šćitaroci, 2020), no kao i u svakom sustavu, postoji i povratna veza, u kojoj sredina stvara literaturu koju knjižnice prihvaćaju, analiziraju, spremaju i čuvaju kao blago svoje općine, svojeg grada, čak i naroda (Stipanov, 2010). Direktna veza, ona očita, ogleda se u geografskom fondu svake knjižnice. Ogleda se i u predavanjima na različite teme iz znanosti općenito (Vrana i dr., 2021), pa i geografije koja se organiziraju u knjižnicama gdje „laici“ mogu saznati točne, provjerene informacije od strane stručnjaka te istovremeno naći i druge izvore o istoj temi. Dakle, knjižnice mogu imati veliki utjecaj u popularizaciji geografije kroz svoje djelovanje. Isto tako, geografija, tj. geografi, mogu pomoći u razvoju knjižnica. Prostornim analizama i korištenjem GIS-a može se učinkovito upravljati mrežom knjižnica neke države (Vodeb i Vodeb, 2015) ili grada (Ayatac i Dökmeci, 2007) i planirati njeno proširenje. No ipak, geografskih istraživanja o samoj prostornoj distribuciji ima relativno malo. Jedini rad koji je na ovu temu dosad napisan iz geografske perspektive je knjiga *Kultura i prostor: prostorna organizacija kulturnih djelatnosti u Hrvatskoj* (Šakaja, 1999), čiji je cilj, između ostalih, opisati prostornu distribuciju knjižnica. U stranim geografskim radovima prisutno je ipak više prostornih analiza knjižničkog sustava (Cole i Gatrell, 1986; Ayatac i Dökmeci, 2007; Vodeb i Vodeb, 2015; Higgs i dr., 2017).

Glavni cilj ovog rada je analizirati prostornu distribuciju knjižnične djelatnosti u Republici Hrvatskoj. U svrhu postizanja tog cilja, predstaviti će se struktura mreže knjižnica u RH, odrediti će se hijerarhija knjižničnih centara (općina i gradova koje imaju knjižnicu) te će se analizirati razvijenost knjižnične djelatnosti i korištenost samih knjižnica kroz odabrane pokazatelje. Također, usporedit će se razlike u razvijenosti knjižnica prema makroregijama, županijama i jedinicama lokalne samouprave (JLS). Na-

dalje, današnje stanje usporedit će se sa stanjem iz 1990., dokumentirano u već spomenutoj knjizi *Kultura i prostor: prostorna organizacija kulturnih djelatnosti u Hrvatskoj* (Šakaja, 1999).

Prikupljeni podaci obrađeni su metodama analize, sinteze i komparativnom metodom te su prikazani grafičkim i kartografskim metodama prikazivanja podataka. Svi recentno prikupljeni podaci odnose se na 2019. godinu.

STRUKTURA MREŽE KNJIŽNICA I HIJERARHIJA KNJIŽNIČNIH CENTARA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Prema podacima DZS-a (sl. 1), u Hrvatskoj postoji 1814 knjižnica. Zbog same prirode knjižničkog sustava, najviše ima školskih knjižnica (883 osnovnoškolskih i 401 srednjoškolska), zatim narodnih, kojih ima 308¹. Specijalnih (117) i sveučilišnih (104) knjižnica ima manje, dok je nacionalna samo jedna – Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (NSK). S druge strane, prema obrađenoj građi (koja uključuje knjige, novine i časopise), narodne knjižnice imaju daleko najviše građe (37 %), dok školske knjižnice zajedno uzimaju tek 23 % obrađene građe (sl. 2). Tu se vidi i veličina nacionalne knjižnice, koja sama sadrži 6 % obrađene građe.

Narodne knjižnice su i prema skoro svim ostalim pokazateljima na vrhu (DZS, 2020), što još jednom dokazuje da su one najvažniji dio cjelokupnog knjižničkog sustava Republike Hrvatske.

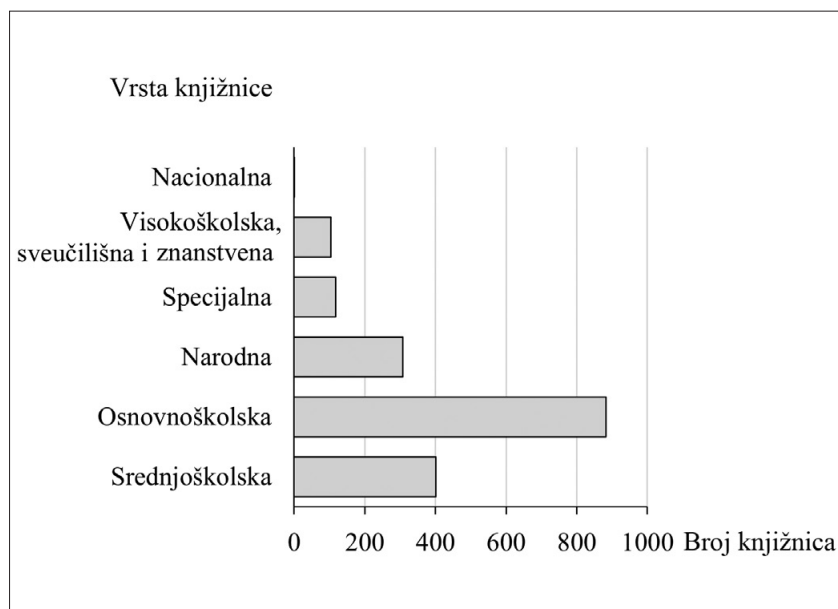
Kao i 1990. godine (Šakaja, 1999), knjižnični centri su prema hijerarhiji poredani samo u naseljima u kojima je locirana matična narodna knjižnica (Šakaja, 1999). Problem ovakvog prikaza uočen je i prije (Šakaja, 1999), a to je da on ne prikazuje stvarno stanje prostornog rasporeda knjižnica jer se ogranci, stanice i stacionari većinom nalaze van naselja u kojem je matična knjižnica. No, podaci koje prikuplja NSK (2020) ionako su (većinom) na razini središnjih knjižnica, tako da detaljnija analiza nije ni moguća prema svakom ogranku, svakoj stanici ili svakom stacionaru. Pokazatelj broja knjižnica (nadalje: KSO) uključuje: broj središnjih knjižnica, broj ogranaka, broj knjižničnih stanica te broj knjižničnih stacionara koji se nalaze u sastavu neke

¹ Ovi podaci razlikuju se od podataka NSK (2020) zbog različite metodologije – NSK u svojim podacima razmatra sve ustrojbene jedinice neke knjižnice, dok DZS razmatra samo središnje knjižnice te podružnice, koje se u podacima NSK pripajaju ograncima. Ovdje se, pošto se želi prikazati okviran odnos broja knjižnica prema vrsti, koriste podaci DZS-a (2020), a kasnije se koriste podaci NSK (2020) radi boljeg prikaza razlika unutar mreže narodnih knjižnica.

matične knjižnice (NSK, 2020). Podaci ne uključuju broj stanica bibliobusa da bi se održala usporedivost podataka sa stanjem iz 1990. godine.

Današnja mreža narodnih knjižnica RH sastoji se od ukupno 366 sastavnica – 208 središnjih knjižnica, 108 ogranaka i podružnica, 41 knjižnične stanice te devet

knjižničnih stacionara. Sve sastavnice dio su 208 središnjih, tj. matičnih knjižnica koje su nejednako distribuirane diljem države (sl. 3). Najveći broj KSO ima Zagreb – njih 48, dok je na drugom mjestu Đakovo s devet KSO. Redom slijede Zadar i Split s osam KSO, te Rijeka, Osijek, Mali Lošinj, Beli Manastir i Dubrovnik svaki sa sedam KSO dok „top 10“, odnosno 11 zaokružuju Pula i Kaštela sa šest KSO. Ovakva prostorna distribucija bitno se razlikuje od prostorne distribucije iz 1990. godine (sl. 4). Mreža narodnih knjižnica je tada imala 474 sastavnice – 124 središnjih knjižnica, 169 ogranaka te 181 knjižničnu stanicu i knjižnični ormarić (Šakaja, 1999). Najveći knjižnični centar bio je Zagreb s 95 KSO, a dalje su slijedili: Osijek (30 KSO), Varaždin (26 KSO), Beli Manastir (24 KSO), Vukovar i Rijeka (oboje 16 KSO), Opatija (11 KSO), Split (10 KSO) te Koprivnica i Đurđevac (oboje osam KSO). Općenito gledajući, 2019. godine postojalo je za 108 manje sastavnica u mreži narodnih knjižnica nego 1990. godine. No, pojedinačno gledano, danas postoje 84 središnje knjižnice više, dok se broj ogranaka i stanica smanjio. Ovakva situacija ima veze sa *Zakonom o knjižnicama* iz 1997. godine, kojim se općine i gradovi obvezuju osigurati svojem stanovništvu opskrbu knjižničnom uslugom (Stipanov, 2015) te teritorijalnim preustrojem RH koji se dogodio nakon proglašenja *Zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj* iz 1992. godine (Zastupnički dom sabora Republike Hrvatske, 1992). Proglašenje ovih zakona dovelo je do dvije stvari – kao prvo, promjenom broja jedinica lokalne samouprave, određene knjižnice, koje su već postojale u sastavu nekih većih knjižnica u središnjem naselju stare

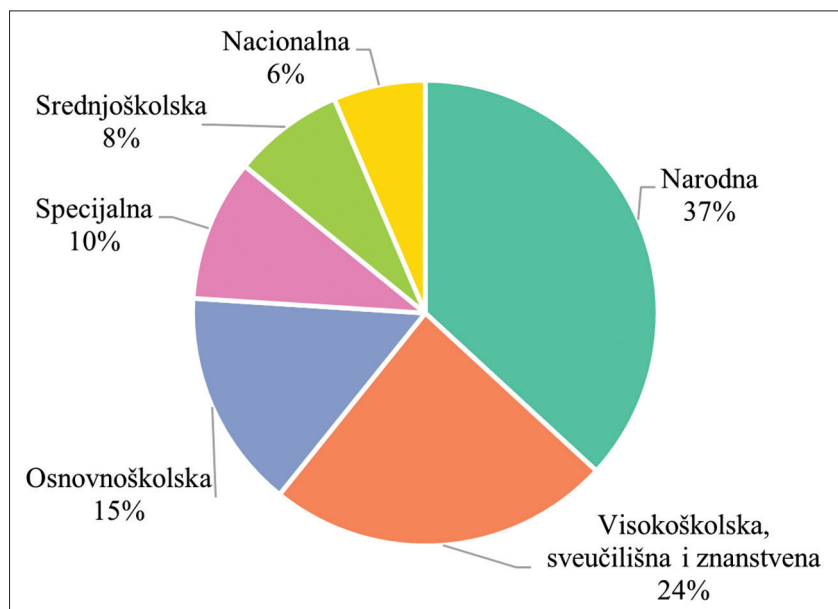

Sl. 1. Broj knjižnica u Hrvatskoj prema vrsti 2019. godine

Izvor: DZS, 2020

Fig. 1 Number of libraries in Croatia, by type, 2019

Source: DZS, 2020

Sl. 2. Obradena knjižna građa (u %) prema vrsti knjižnice 2019. godine

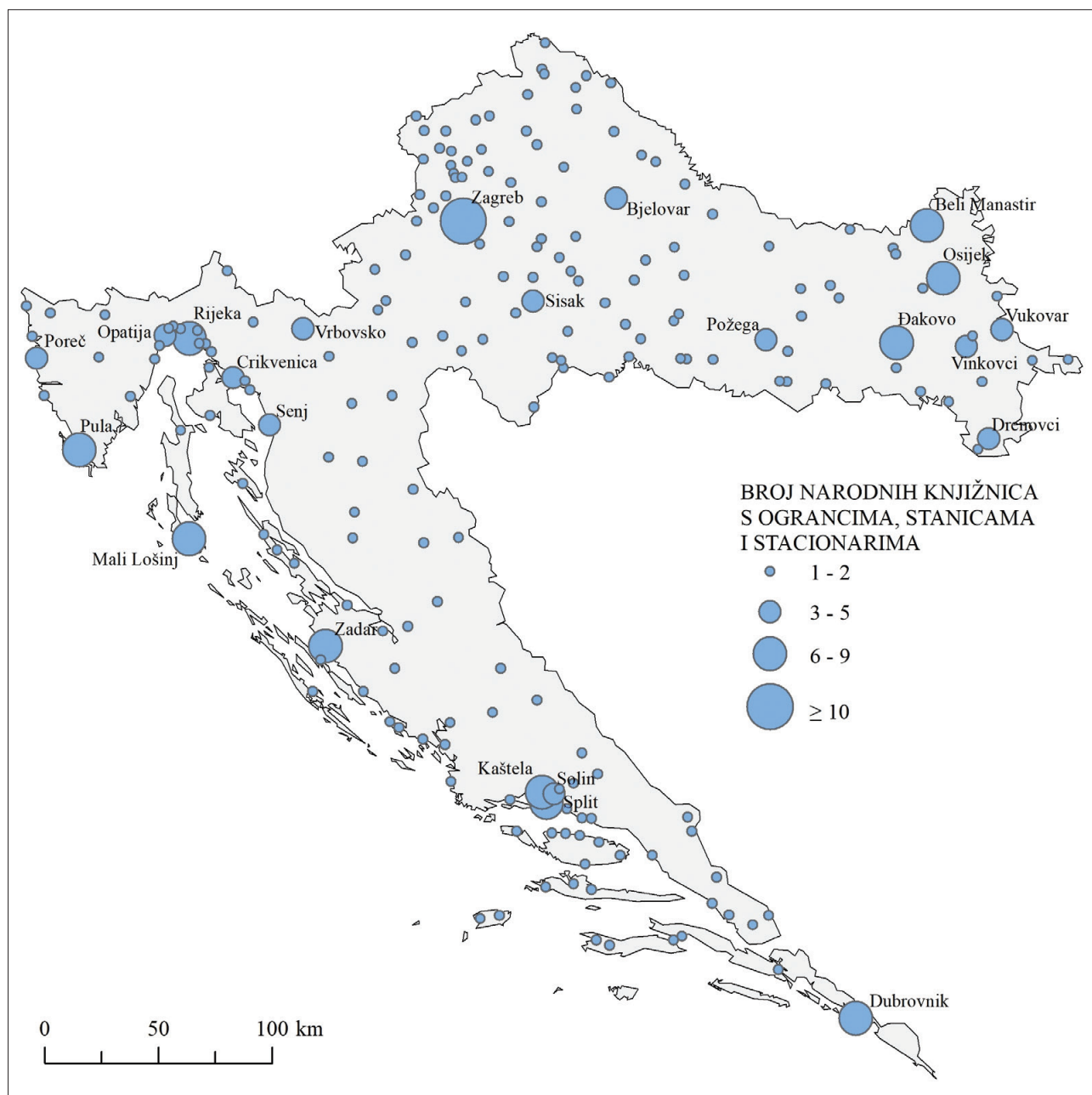
Izvor: DZS, 2020

Fig. 2 Percentage of processed book materials, by library type, 2019

Source: DZS, 2020

općine, se osamostaljuju i počinju se računati posebno, a kao drugo, dolazi do osnivanja novih knjižnica, ogranaka, stanica i stacionara u novostvorenim općinama što zajedno utječe na istodobno povećanje broja središnjih knjižnica i smanjenje broja manjih sastavnica. Primjerice, u Krapinsko-zagorskoj županiji 2019. (NSK, 2020) i 1990. (Šakaja, 1999) godine situacija prema broju KSO je ista – obje godine bilo je 14 KSO. No, dok je 1990. godine postojalo šest

različitih središnjih knjižnica, s osam ogranaka ili stanica (Šakaja, 1999), 2019. godine broj središnjih knjižnica povećao se na 13, a broj ogranaka se smanjio na samo jedan (NSK, 2020). Najveća knjižnica 1990. bila je knjižnica u Zaboku, s pet KSO. Danas ta knjižnica ima samo jedan KSO, a ostale su se većinom osamostalile – Bedekovčina (Knjižnica Bedekovčina, n.d.), Krapinske Toplice (Općinska knjižnica Krapinske Toplice, 2020) te Sveti Križ Za-

Sl. 3. Prostorna distribucija narodnih knjižnica u Hrvatskoj 2019. godine

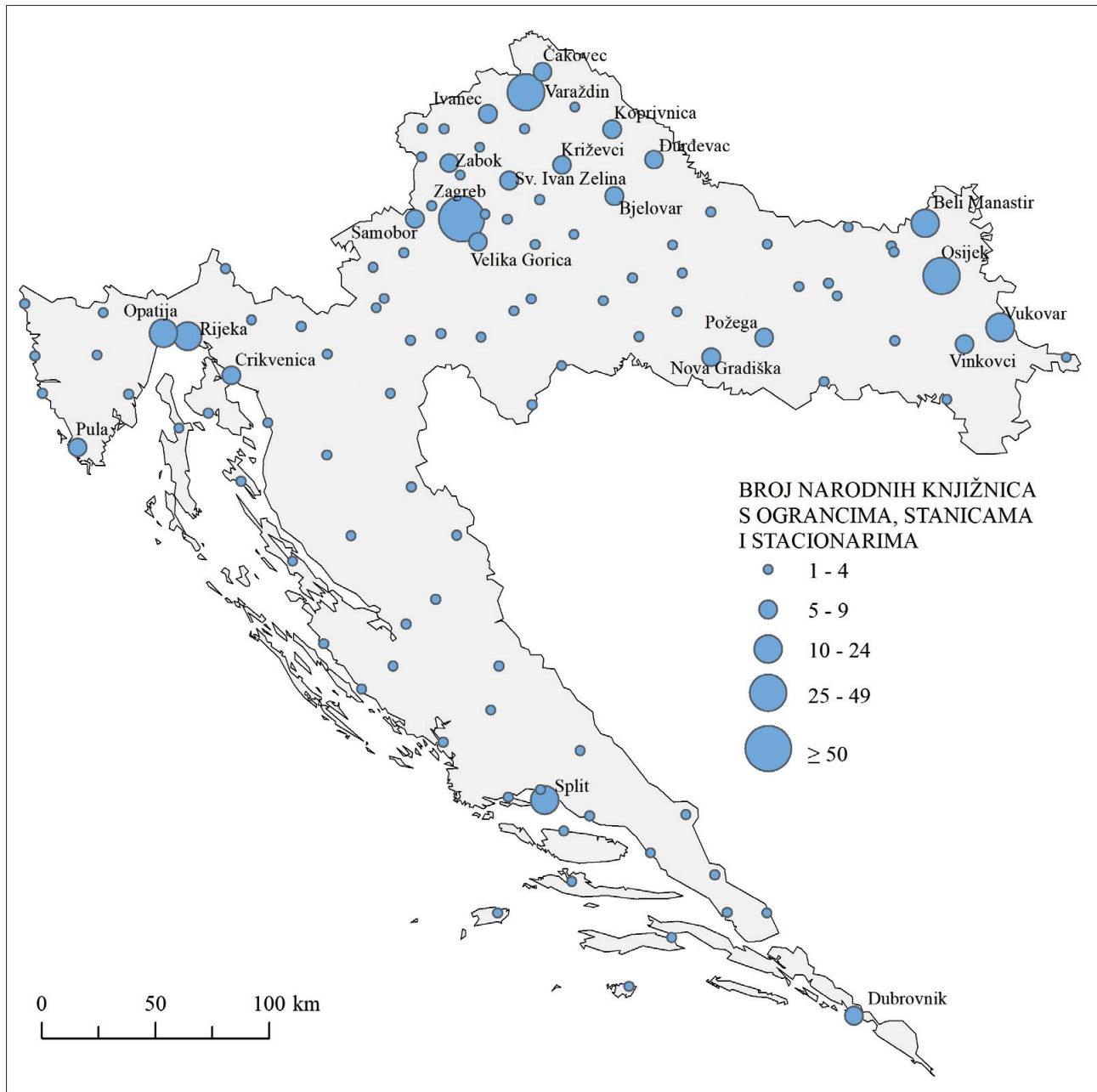
Izvor: NSK, 2020

Fig. 3 Spatial distribution of public libraries in Croatia, 2019

Source: NSK, 2020

čretje (Općina Sveti Križ Začretje, 2021). S obzirom na to da ne postoje podaci, za pretpostaviti je kako je peta sastavnica bila knjižnica u Velikom Trgovišću, koja je u međuvremenu zatvorena. Dakle, došlo je do decentralizacije u mreži knjižnica (sl. 3. i 4.) – 1990. godine više se većih knjižnica nalazilo u kontinentalnoj Hrvatskoj (Šakaja, 1999), a danas je 64 % knjižnica sa KSO većim od pet u primorskoj Hrvatskoj.

Decentralizacija u broju knjižnica vidi se i u raspodjeli prema makroregijama (sl. 5). Zagrebačka makroregija i dalje ima najveći broj KSO, no razlika je znatno manja u odnosu na stanje iz 1990. godine. S druge strane, u Osječkoj makroregiji sveukupno je manje KSO, i danas je ona najmanja makroregija prema ovom pokazatelju. Zabilježen je rast Splitske i Riječke makroregije, koje su danas redom druga i treća. No, u apsolutnim

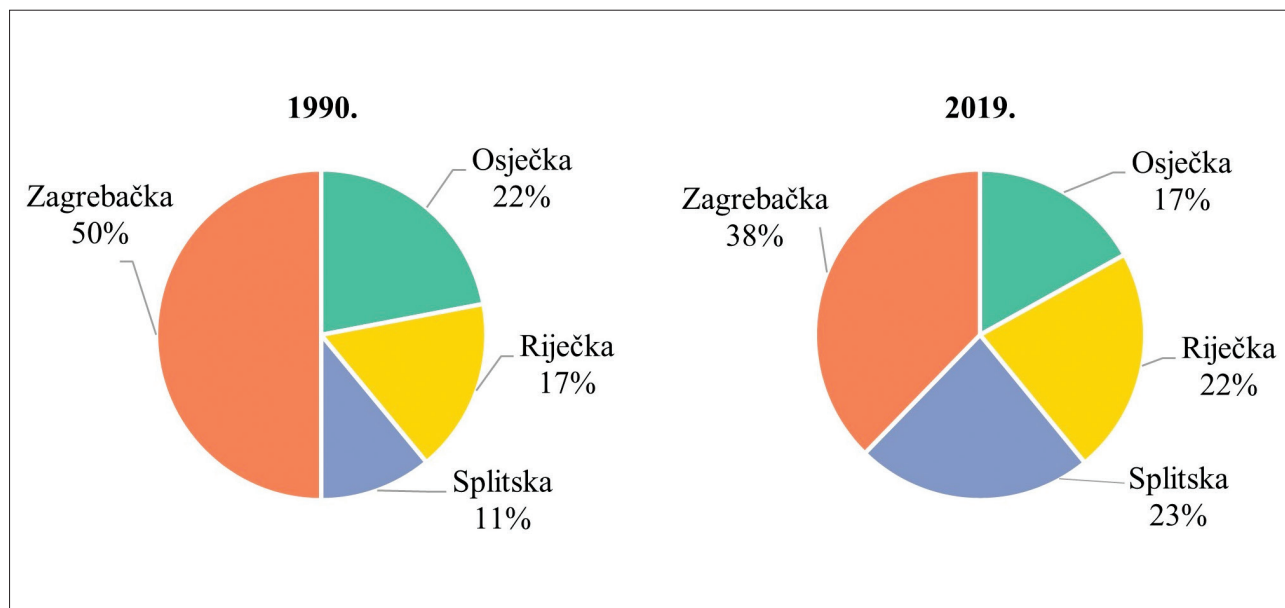

Sl. 4. Prostorna distribucija narodnih knjižnica u Hrvatskoj 1990. godine

Izvor: Šakaja, 1999

Fig. 4 Spatial distribution of public libraries in Croatia, 1990

Source: Šakaja, 1999

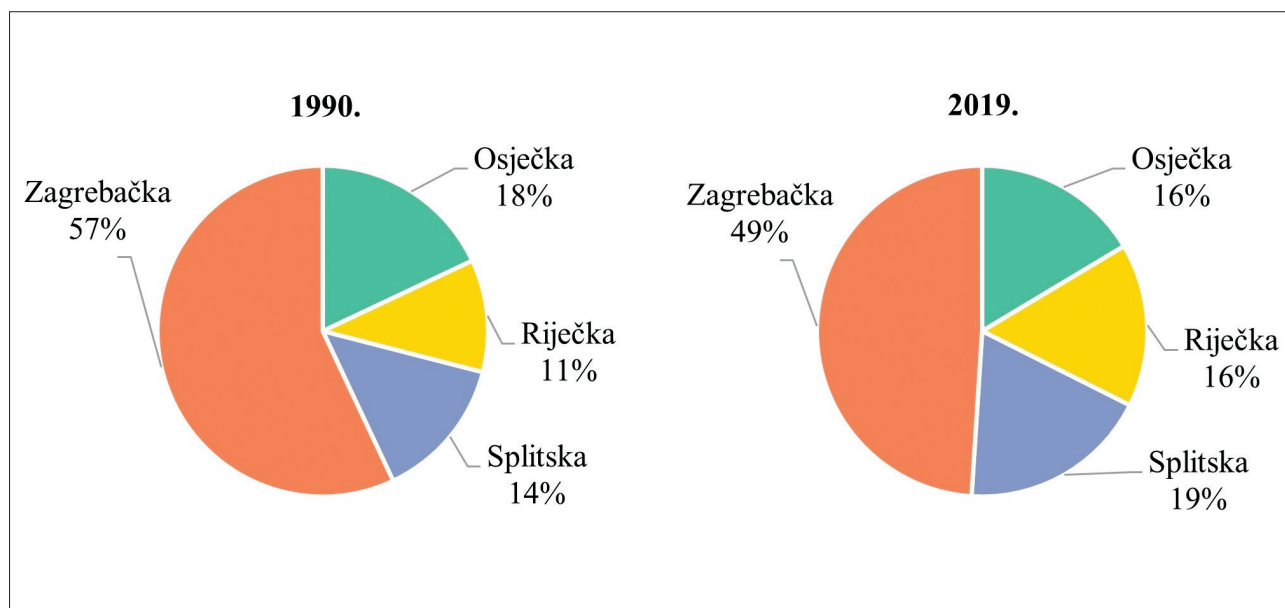

Sl. 5. Udio knjižnica, ogranaka, stanica i stacionara prema makroregiji 1990. i 2019. godine

Izvor: Šakaja, 1999 (lijevo); NSK, 2020 (desno)

Fig. 5 Share of libraries and library branches, by macroregion, 1990 and 2019

Sources: Šakaja, 1999 (left); NSK, 2020 (right)

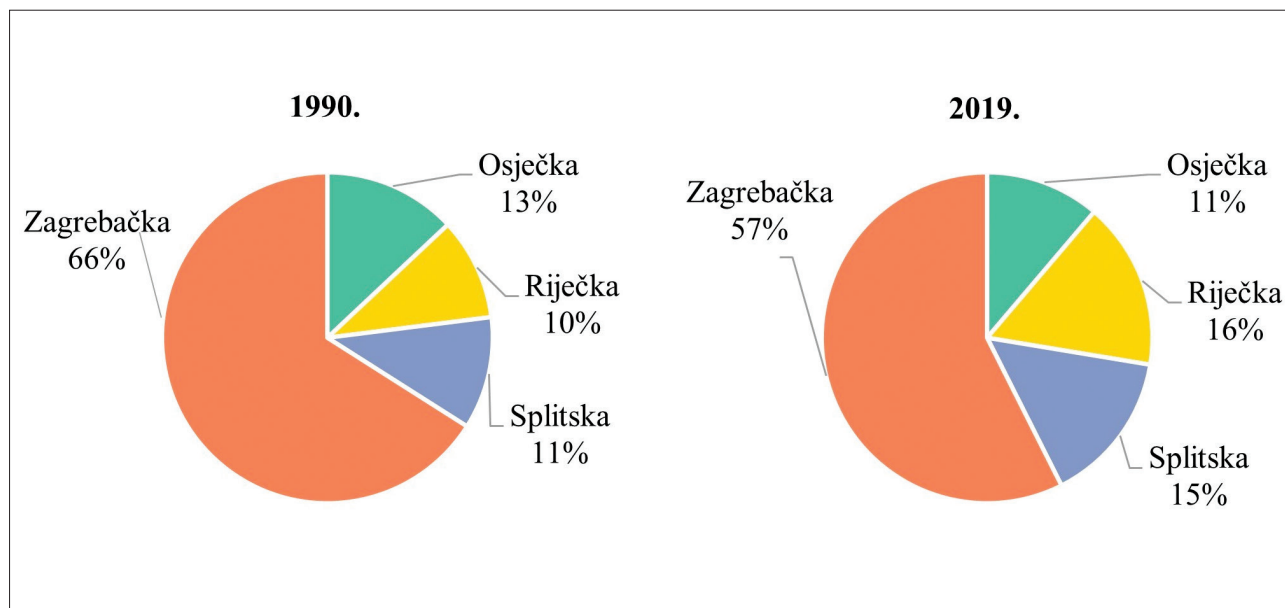

Sl. 6. Veličina knjižničnog fonda prema makroregiji 1990. i 2019. godine

Izvor: Šakaja, 1999 (lijevo); NSK, 2020 (desno)

Fig. 6 Size of library materials, by macroregion, 1990 and 2019

Sources: Šakaja, 1999 (left); NSK, 2020 (right)

Sl. 7. Udio korisnika prema makroregiji 1990. i 2019. godine
Izvor: Šakaja, 1999 (lijevo); NSK, 2020 (desno)

Fig. 7 Share of library users, by macroregion, 1990 and 2019
Sources: Šakaja, 1999 (left); NSK, 2020 (right)

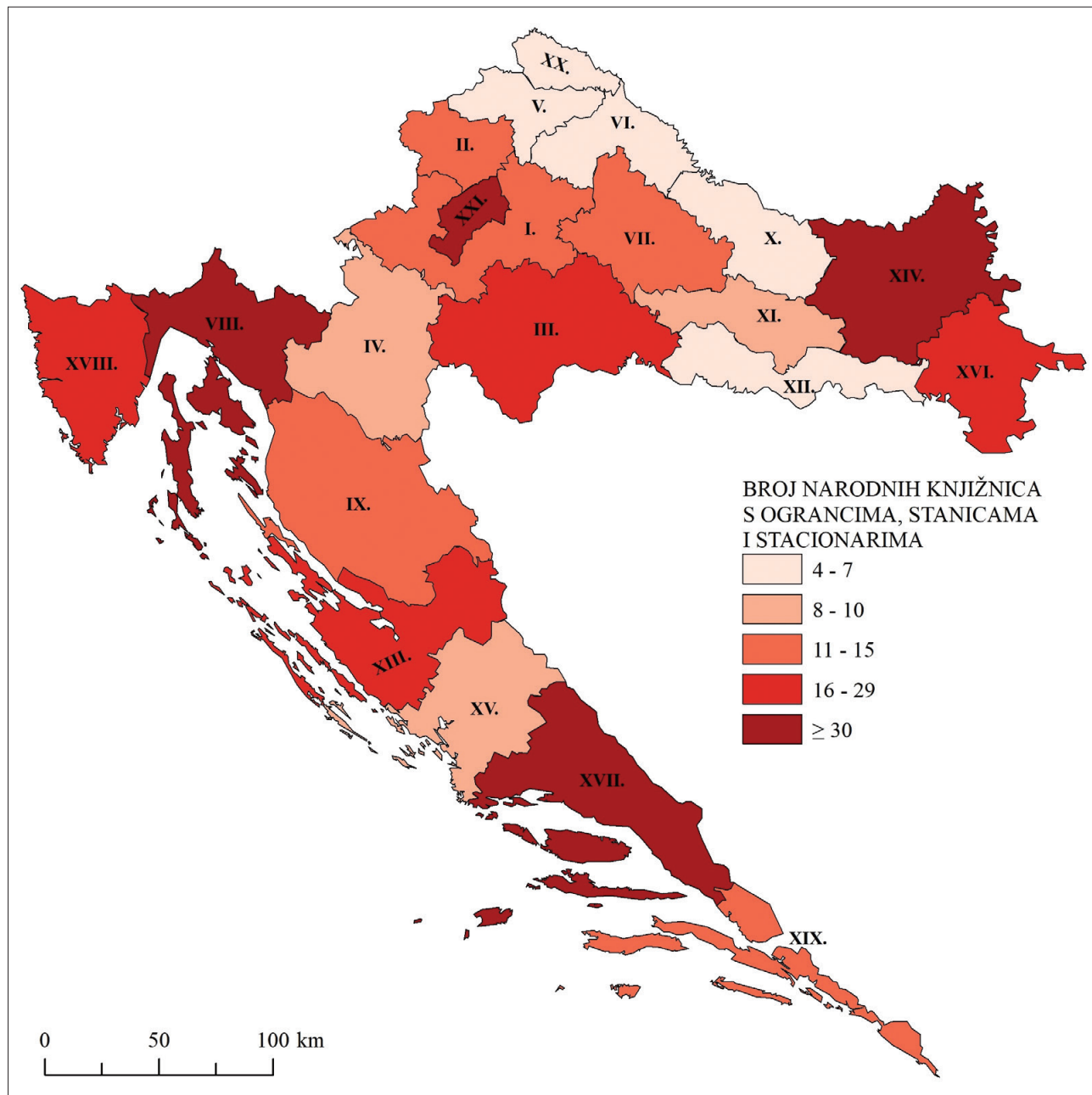
brojkama, najveći pad je ipak doživjela Zagrebačka makroregija sa smanjenjem od 102 KSO, a smanjenje je zabilježeno i u Osječkoj makroregiji, i to od 40 KSO (Šakaja, 1999; NSK, 2020). U Riječkoj makroregiji KSO je veći za samo dva, dok je u Splitskoj makroregiji zabilježen rast za čak 32 KSO. Ovo je također posljedica prije navedenih zakona (Zastupnički dom sabora Republike Hrvatske, 1992; Stipanov, 2015). U Splitskoj i Riječkoj makroregiji je tako osnovano više novih i ukinuto manje postojećih knjižnica nego u Zagrebačkoj i Osječkoj makroregiji.

Smanjenje premoći Zagrebačke makroregije vidi se prema svim pokazateljima, pa tako i prema veličini fonda (sl. 6). Dok je ta makroregija 1990. godine imala 57 % fonda, danas je taj udio 49 %. Ostali trendovi su isti, Riječka (s 11 % na 16 %) i Splitska (s 14 % na 19 %) makroregija zabilježile su porast udjela, dok je Osječka makroregija zabilježila pad (s 18 % na 16 %).

Prema broju korisnika Zagrebačka makroregija ipak nije izgubila apsolutnu većinu (sl. 7). U Zagrebačkoj makroregiji je 2019. godine bilo 57 % korisnika, također uz pad udjela u odnosu na 1990. godinu, kada je skoro dvije trećine korisnika knjižnica u RH bilo u Zagrebačkoj makroregiji. Riječka i Splitska makroregija bilježe rast, iako u ovom slučaju Riječka makroregija

ima veći porast u odnosu na Splitsku. Osječka makroregija, u skladu s ostalim pokazateljima, gubi i udio u broju korisnika.

Veće razlike ipak su vidljive prema županijama (sl. 8). Na vrhu su županije u čijem se sastavu nalaze središta makroregija – Grad Zagreb (48 KSO), Primorsko-goranska (45 KSO), Splitsko-dalmatinska (44 KSO) i Osječko-baranjska (30 KSO) županija. Na samom dnu nalaze se Virovitičko-podravska županija s četiri KSO te Koprivničko-križevačka s pet KSO. Ovakav raspored KSO u Hrvatskoj govori više o tome kako je u određenim županijama organizirana mreža narodnih knjižnica nego o njihovoj razvijenosti – već spomenuta obveza osiguranja opskrbe knjižničnom uslugom (Stipanov, 2015) odnosila se na bilo koji oblik knjižnične djelatnosti. Dakle, neka općina mogla je u suradnji s drugom općinom ili nekim gradom osnovati ogranak, stanicu, stacionar ili stajalište bibliobusa da bi bila u skladu sa *Zakonom*. Kako stanice bibliobusa nisu uključene, tako određene županije imaju manji broj KSO iako one pružaju knjižničnu uslugu na cijelom području svoje županije. Točno takva situacija smješta Koprivničko-križevačku županiju na dno ljestvice. Iako u županiji postoji samo pet KSO, to su isključivo središnje knjižnice (NSK, 2020), dok ostale općine knjižničnom uslugom opskrbljuju dva bibliobusa (Vugrinec, 2019).

Sl. 8. Broj KSO prema županijama RH 2019. godine

Izvor: NSK, 2020

Fig. 8 Number of libraries and library branches, by county, 2019

Source: NSK, 2020

RAZVIJENOST KNJIŽNIČNE DJELATNOSTI I KORIŠTENJE KNJIŽNICA U REPUBLICI HRVATSKOJ

Razvoj knjižnične djelatnosti u Hrvatskoj u zadnjih 30 godina je, bar što se tiče samog broja knjižnica, pozitivan. No, pitanje je koliko su same knjižnice zapravo razvijene i koristi li i kojim intenzitetom lokalno stanovništvo njihove usluge. U tu svrhu, važno je analizirati indeks razvijenosti knjižnične djelatnosti (I_R) te indeks korištenosti knjižnične djelatnosti (I_P).

INDEKS RAZVIJENOSTI KNJIŽNIČNE DJELATNOSTI

Prikaz razvijenosti knjižnične djelatnosti za 1990. izradila je Šakaja (1999), a ovdje je izveden prema istom principu. Pokazatelji o broju knjižnica, knjižnome fondu i korisnicima knjižnica obuhvaćeni su u skupni indeks I_R , prema formuli:

$$I_R = \frac{X_{ij}}{\sum X_{ij}} \cdot 100$$

pri čemu je:

I_R – indeks razvijenosti knjižnične djelatnosti,

X_{ij} – vrijednost varijabli za određenu općinu ili grad (broj knjižnica, veličina fonda i broj korisnika)

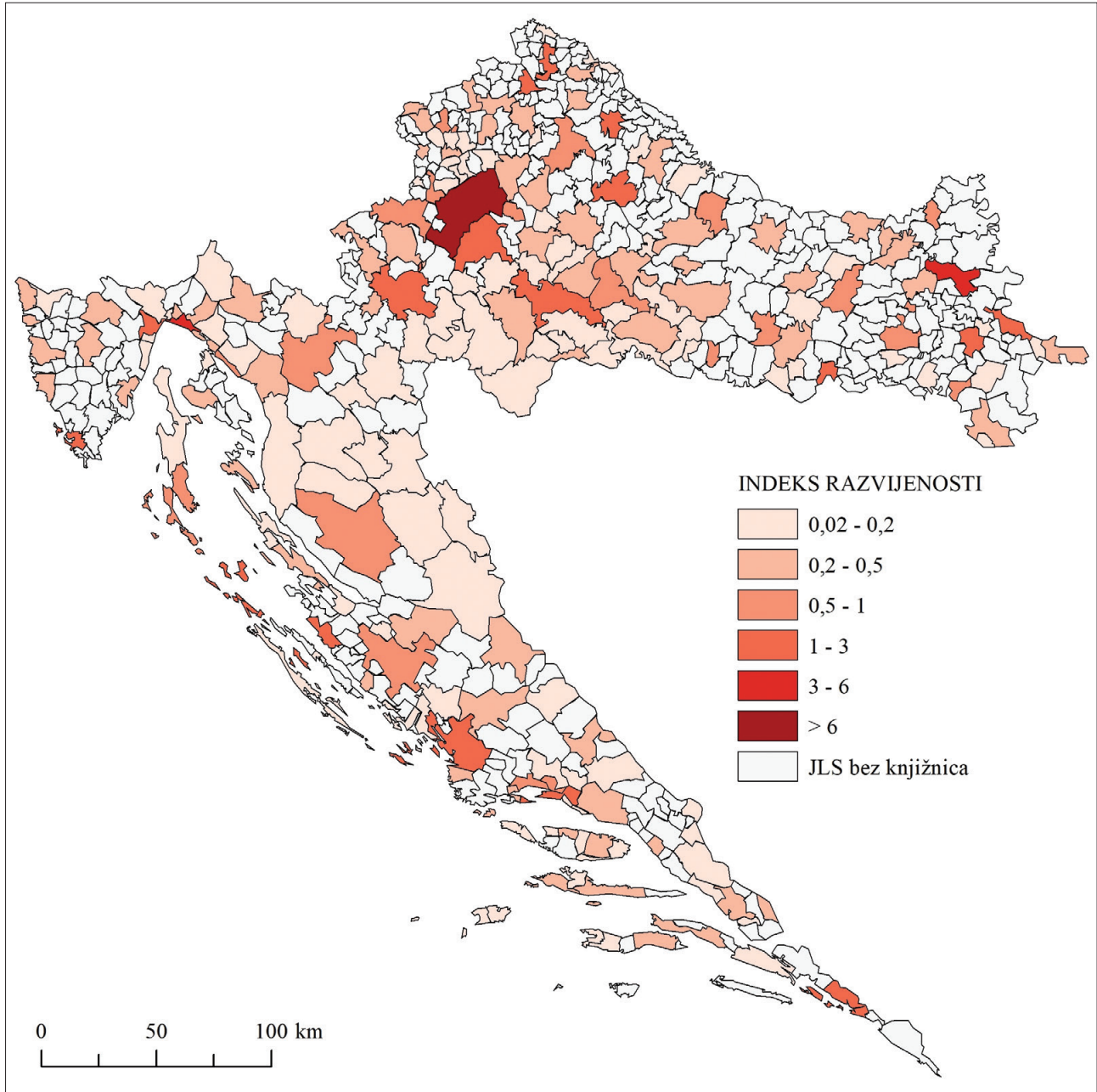
$\sum X_{ij}$ – vrijednost varijabli za cijelu RH (broj knjižnica, veličina fonda i broj korisnika).

Rezultati (sl. 9) su u skladu s trendom kretanja broja samih knjižnica prema jedinicama lokalne samouprave (sl. 3; sl. 4). Što se tiče ranga, Zagreb je ostao na vrhu s $I_R = 19,83$, a premoć Zagreba opet se vidi u prednosti koju ima pred Osijekom, koji ima $I_R = 5,11$. Slijede Rijeka ($I_R = 3,17$) i Split ($I_R = 2,77$), a indeks veći od 2,0 imaju još samo Varaždin ($I_R = 2,36$), Zadar ($I_R = 2,25$) i Karlovac ($I_R = 2,19$). Prvih 10 zaokružuju još Pula ($I_R = 1,81$), Šibenik ($I_R = 1,60$) i Koprivnica ($I_R = 1,50$). Knjižnična djelatnost je najmanje razvijena u Vrhovinama ($I_R = 0,0298$), zatim Postiri ($I_R = 0,0330$), Gunji ($I_R = 0,0337$), Klisu ($I_R = 0,0423$) te Goričanu ($I_R = 0,0454$). Vrijednosti indeksa za 1990. i 2019. ne mogu se direktno uspoređivati, jer se podaci iz 1990. (Šakaja, 1999) temelje na starim općinama. No, općenito se može primijetiti kako su vrijednosti manje nego 1990. godine, ponovno zbog decentralizacije, prvenstveno zbog promjene u upravno-teritorijalnom

ustroju. Što se tiče samih varijabli, tu najveću ulogu ima veličina fonda – ova varijabla ima najveće vrijednosti u apsolutno svim knjižnicama RH. Dakle, da su jedinice lokalne samouprave ostale iste, apsolutni broj varijabli prema svakoj knjižnici bi se zasigurno povećao, samo zbog rasta fondova, dok bi promjene indeksa ovisile o rastu veličine fonda svake knjižnice u odnosu na druge. Danas je ipak situacija takva da se veličina fondova iz godine u godinu povećava u svakoj knjižnici, no ti fondovi su raspoređeni u puno više knjižnica, pa su tako udjeli u cjelokupnom fondu, a posljedično i u vrijednosti indeksa, manji.

Ako se vrijednosti indeksa razvijenosti knjižnične djelatnosti gledaju na razini županija (sl. 10), može se općenito primijetiti nešto veća razvijenost kontinentalne Hrvatske u odnosu na primorsku Hrvatsku. Čak i kada se u ostalim županijama vrijednosti pribroje, Grad Zagreb i dalje je najrazvijeniji, ali s manjom razlikom u odnosu na Primorsko-goransku županiju ($I_R = 9,01$), koju prate Splitsko-dalmatinska ($I_R = 8,54$) te Osječko-baranjska ($I_R = 8,32$) županija. Vrijednost indeksa veću od pet ima još samo Zagrebačka županija ($I_R = 5,41$), dok su na dnu Ličko-senjska ($I_R = 1,37$), Požeško-slavonska ($I_R = 1,47$) i Virovitičko-podravka ($I_R = 1,68$) županija, s vrijednosti indeksa manjom od 2. Razlike u razvijenosti knjižnične djelatnosti između kontinentalne i primorske Hrvatske možemo pojasniti time što je u kontinentalnoj Hrvatskoj došlo, povijesno gledano, do ranijeg i snažnijeg razvoja knjižnica (Šakaja, 1999), što je bilo izraženo i 1990. godine. Ipak, te su razlike danas znatno manje prisutne nego prije.

Kada se usporede podaci o vrijednosti indeksa za 1990. i 2019. na razini makroregija (sl. 11), vidimo da Zagrebačka makroregija ima najveću vrijednost indeksa, no ta prednost se smanjuje. Uz Zagrebačku, i Osječka makroregija zabilježila je pad, dok su vrijednosti indeksa za Riječku i Splitsku makroregiju porasle. Gledajući udjele makroregija po individualnim varijablama (sl. 5; sl. 6; sl. 7), fond ipak nije najvažnija varijabla u promjeni indeksa. Osječka i Zagrebačka makroregija bilježe pad u svakoj varijabli, pa tako i u vrijednosti indeksa. S druge strane, Riječka i Splitska makroregija bilježe rast u svakoj varijabli i vrijednosti indeksa, no u Riječkoj makroregiji najveći rast je u udjelu prema korisnicima, dok je u Splitskoj makroregiji najveći porast zabilježen u broju KSO.

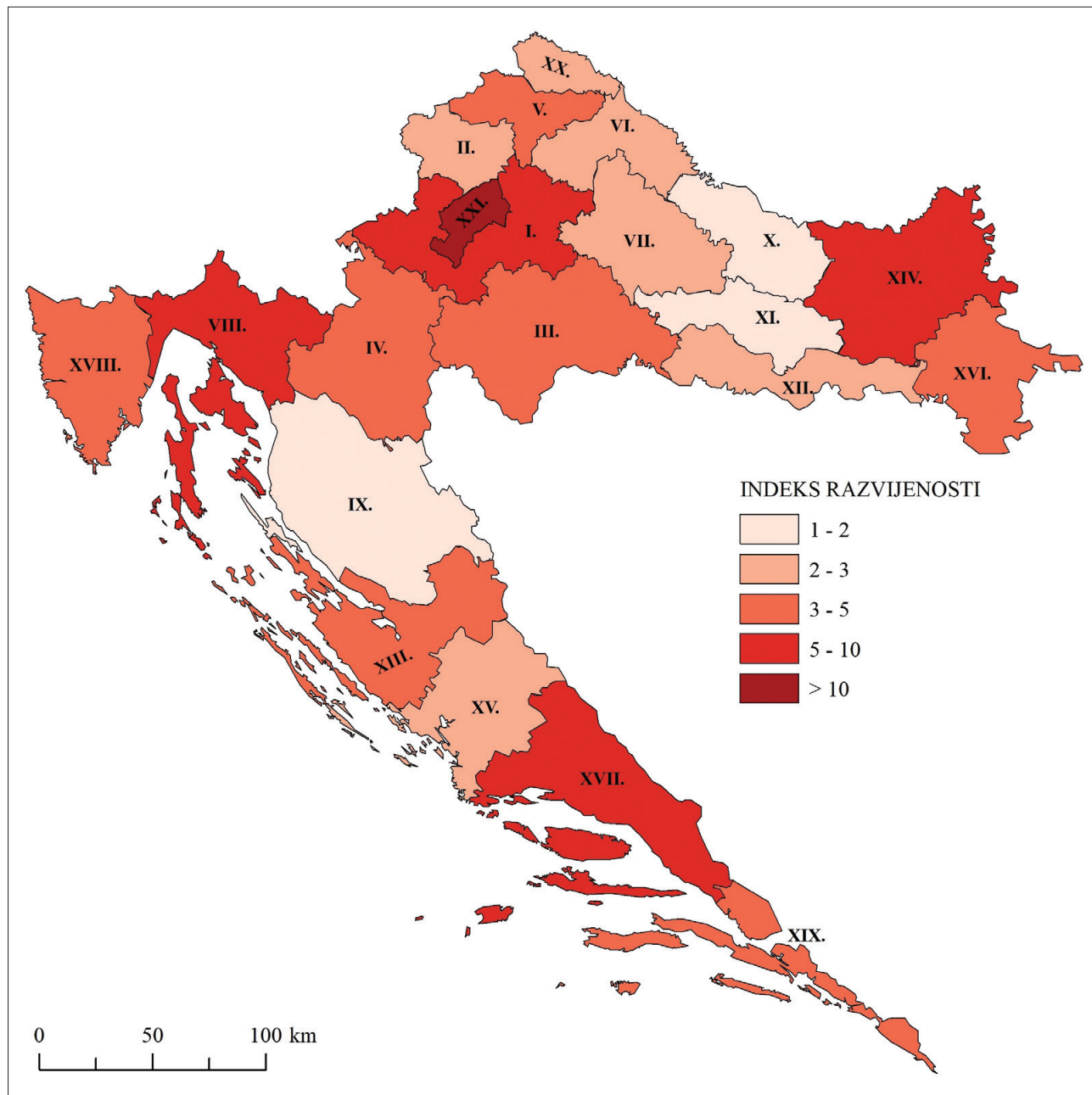

Sl. 9. Indeks razvijenosti knjižnične djelatnosti prema JLS 2019. godine

Izvor: NSK, 2020

Fig. 9 Library development index, by municipality, 2019

Source: NSK, 2020

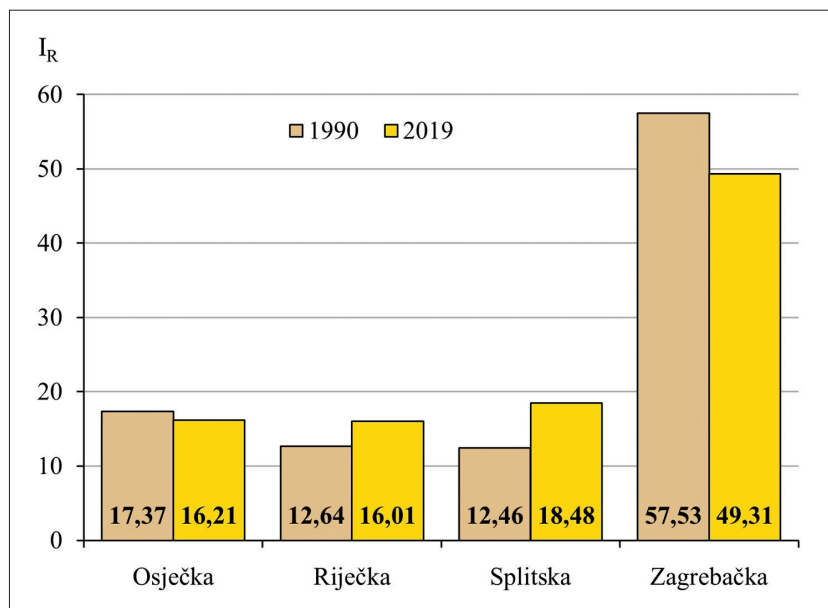

Sl. 10. Indeks razvijenosti knjižnične djelatnosti prema županijama 2019. godine

Izvor: NSK, 2020

Fig. 10 Library development index, by county, 2019

Source: NSK, 2020

Sl. 11. Indeks razvijenosti knjižnica prema makroregiji 1990. i 2019. godine
Izvor: Šakaja, 1999; NSK, 2020

Fig. 11 Library development index, by macroregion, 1990 and 2019

Source: Šakaja, 1999; NSK, 2020

INDEKS KORIŠTENOSTI KNJIŽNICA

Svaku pojedinu knjižnicu njeno lokalno stanovništvo koristi različitim intenzitetom. Kako bi se ustanovilo koliko zapravo korisnici koriste knjižnice, izrađen je i skupni indeks I_I u koji uzima varijable iz indeksa razvijenosti I_R (Šakaja, 1999) te dodaje još jednu – broj posudbi u pojedinoj knjižnici. Indeks je izračunan prema formuli:

$$I_I = \frac{x_{ij}}{\sum x_{ij}} \cdot 100$$

pri čemu je:

I_I – indeks korištenosti knjižnica,

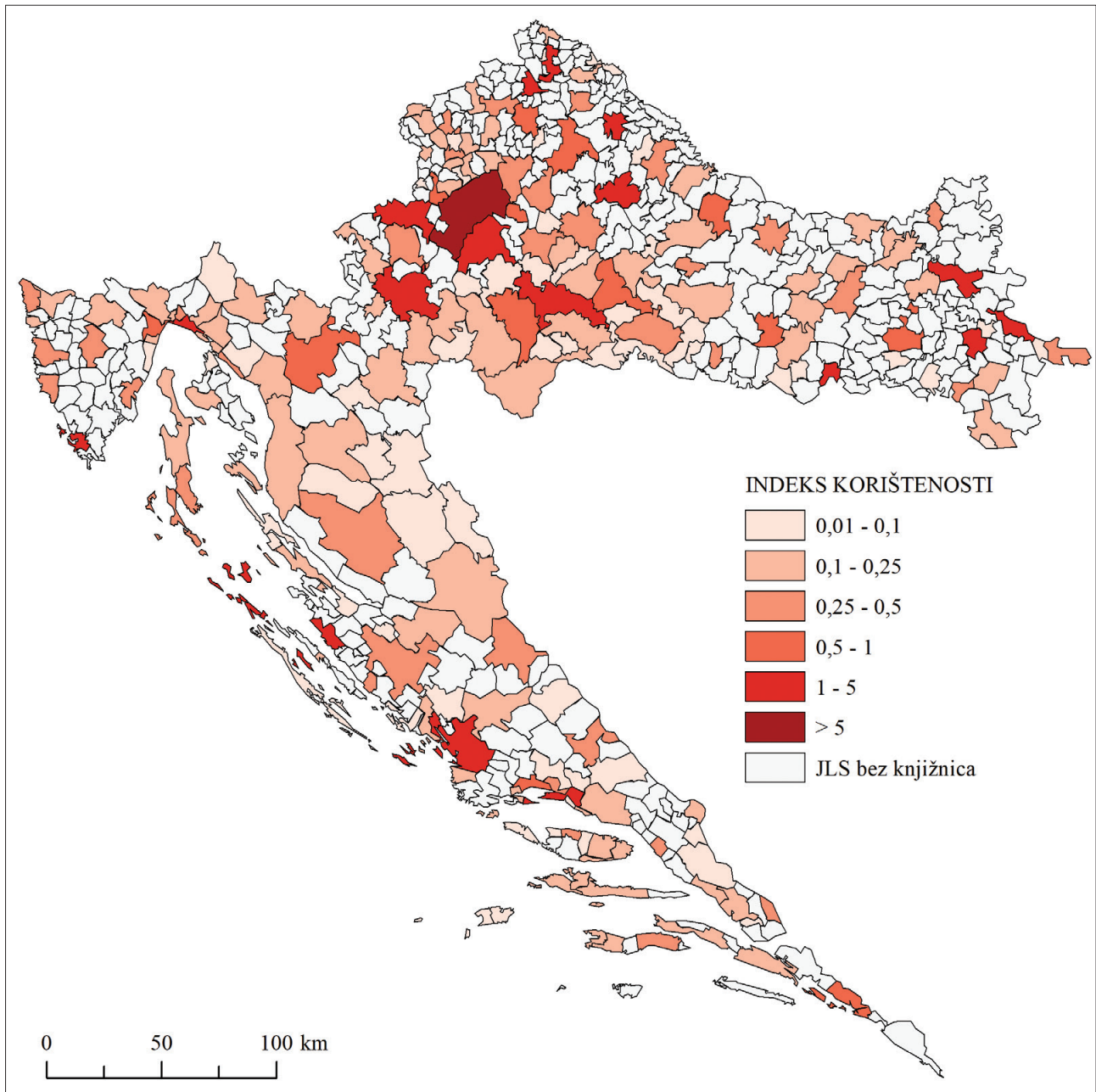
x_{ij} – vrijednost varijabli za određenu općinu ili grad (broj knjižnica, veličina fonda, broj korisnika i broj posudbi)

$\sum x_{ij}$ – vrijednost varijabli za cijelu RH (broj knjižnica, veličina fonda, broj korisnika i broj posudbi).

Zagreb u svemu prednjači, pa tako i u broju korisnika, kojih ima čak pet puta više od sljedeće najbrojnije knjižnice prema korisnicima, Rijeke. Zbog toga, i broj posudbi je veći nego u bilo kojem drugom naselju te Zagreb s $I_I = 26,19$ ima daleko najveću vrijednost indeksa korištenosti knjižnica u RH (sl. 12). Fokus stoga stavljamo na ostale općine i gradove. Rijeka ($I_I = 4,64$) je sljedeća, što znači da korisnici te knjižnice više posuđuju nego korisnici knjižnice u Osijeku ($I_I = 3,88$), iako je Osijek razvijeniji prema indeksu

razvijenosti. Nakon njih slijede Zadar ($I_I = 3,81$), Split ($I_I = 2,80$), Karlovac ($I_I = 2,72$), Varaždin ($I_I = 2,63$), Pula ($I_I = 2,38$), Koprivnica ($I_I = 1,62$) i Šibenik ($I_I = 1,57$). Dakle, uz manje promjene u rangu, 10 najrazvijenijih knjižnica je i 10 najkorištenijih. No, jedino Osijek i Šibenik od njih bilježe pad u vrijednosti indeksa, što znači kako korisnici tih knjižnica posuđuju knjižnu građu manje od ostalih. Na dnu ljestvice su Vrhovine ($I_I = 0,016$), Gunja ($I_I = 0,200$), Postira ($I_I = 0,0245$), Klis ($I_I = 0,029$) i Goričan ($I_I = 0,032$). Zadnjih pet ostaje isto, uz zamjenu mjesta Gunje i Postire.

Na razini makroregija (sl. 13) opet možemo vidjeti sličnu situaciju – Zagrebačka makroregija ($I_I = 54,16$) je najrazvijenija, a u njoj gotovo pola vrijednosti otpada na Zagreb. Slijede Splitska ($I_I = 17,34$), Riječka ($I_I = 15,96$) te Osječka ($I_I = 12,53$) makroregija. Riječka makroregija ima skoro 20.000 korisnika više nego Osječka makroregija (74.847 korisnika u Riječkoj te 56.106 korisnika u Osječkoj makroregiji) pa ne čudi i veća korištenost knjižnica. Prema broju posudbi po korisniku, Riječka makroregija je na prvome mjestu (23,97 posudbe po korisniku), slijedi Zagrebačka makroregija s 23,16 posudbe po korisniku te Splitska s 21,69 i Osječka makroregija sa 16,78 posudbi po korisniku. Dakle, korisnici knjižnica u Riječkoj makroregiji najviše posuđuju knjižnu građu, dok se knjižnice Osječke makroregije koriste zamjetno manje.

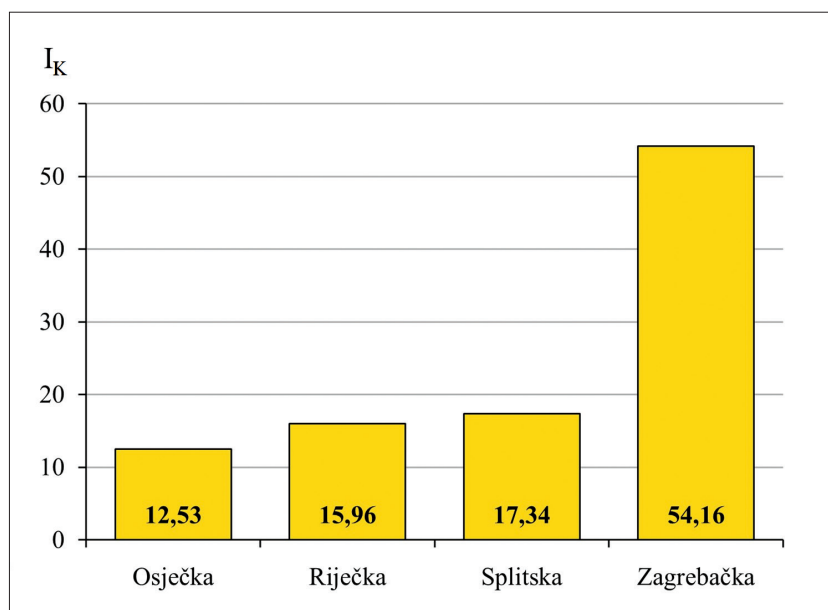

Sl. 12. Indeks korištenosti knjižnica prema JLS 2019. godine

Izvor: NSK, 2020

Fig. 12 Library usage index, by municipality, 2019

Source: NSK, 2020

Sl. 13. Indeks korištenosti knjižnica prema makroregiji 2019. godine

Izvor: NSK, 2020

*Fig. 13. Library usage index, by macroregion, 2019**Source: NSK, 2020*

ZAKLJUČAK

Narodne knjižnice najrašireniji su i najdostupniji oblik knjižnica općenito, pa tako i u Hrvatskoj. U ovom je radu prostorna distribucija narodnih knjižnica analizirana prema različitim pokazateljima i indeksima. Također, provedena je usporedba sa stanjem iz 1990. godine (Šakaja, 1999) što daje uvid u noviju povijest narodnih knjižnica i njihov razvoj od osamostaljenja države.

Prema indeksu razvijenosti I_R , koji prikazuje koliko je svaka pojedina knjižnica razvijena u odnosu na druge, vidljiva je velika razvijenost Zagreba. Vrijednosti indeksa općenito su niske zbog velikog broja knjižnica, a vidljiv je okviran trend smanjenja u odnosu na stanje iz 1990. Općenito, vrijednosti indeksa su danas manje nego 1990. zato što je došlo do decentralizacije sustava narodnih knjižnica nakon 1997. godine. Vrijednosti gledane na razini županija pokazuju kako su knjižnice kontinentalne Hrvatske razvijenije od knjižnica primorske Hrvatske, a polove razvijenosti predstavljaju Grad Zagreb ($I_R = 19,83$) s jedne, i Ličko-senjska županija ($I_R = 1,37$) s druge strane. Knjižnice su u primorskoj Hrvatskoj 1990. godine bile manje razvijene od knjižnica u kontinentalnoj Hrvatskoj (Šakaja, 1999), no 2019. vidljivo je smanjenje razlika u razvijenosti. Usporedba na razini makroregija pokazala je

smanjenje razvijenosti knjižnica u Osječkoj i Zagrebačkoj makroregiji te povećanje razvijenosti knjižnica u Riječkoj i Splitskoj makroregiji. Razlike proizlaze iz prijašnje veće razvijenosti Osječke i Zagrebačke makroregije, koje se dalje nisu mogle puno razvijati, dok je u Riječkoj i Splitskoj makroregiji došlo do značajnijeg razvoja mreže narodnih knjižnica.

Konačno, da bi se ustanovilo koliko pojedinu knjižnicu njezino lokalno stanovništvo stvarno i koristi, u formulu za indeks razvijenosti dodana je dodatna varijabla – broj posudbi, kako bi se prikazao indeks korištenosti knjižnica I_I . Vrijednosti pokazuju kako se knjižnice u Zagrebu, Zadru, Rijeci, Puli i Karlovcu koriste najviše, te je kod njih najveći skok vrijednosti indeksa ako se u njega uključe podaci o posudbama. No, općenito je najrazvijenijih 10 knjižnica ujedno i 10 najkorištenijih, odnosno najmanje razvijene knjižnice su ujedno i najmanje korištene. Makroregionalno gledajući, stanovništvo najmanje koristi knjižnice Osječke makroregije, koja jedina ima vrijednost indeksa manju od 20,00.

Zaključno, može se konstatirati kako je mreža narodnih knjižnica u Hrvatskoj relativno dobro razvijena, no još uvijek postoje prostori u kojima ima mjesta za razvoj.

Knjižnična usluga još uvijek nije dostupna na cijelom području Republike Hrvatske, tj. mnogo jedinica lokalne samouprave još nije osiguralo dostupnost te usluge svojem stanovništvu. No, knjižnice koje postoje su relativno dobro razvijene i relativno velike s prosječnom veličinom fonda od 57.587 jedinica građe (NSK, 2020). Najveći nedostatak vidi se u broju korisnika – manje od trećine stanovnika

kojima je dostupna knjižnična usluga ujedno i je učlanjeno u knjižnicu (NSK, 2020) te se tu krije najveći potencijal razvoja hrvatskih knjižnica. Buduće strategije razvoja knjižnica u RH morale bi stoga ciljano privlačiti više novih korisnika, ne samo za dobrobit knjižnica, već i za dobrobit cjelokupnog društva.

LITERATURA

- Ayatac, H., Dökmeci, V. (2007): Spatial Analysis of Library System and Proposal for New Libraries in Istanbul. *European Planning Studies* 15 (8), 1127-1137.
- Banović Đorđević, I., Bojanić Obad Šćitaroci, B. (2020): Contemporary Research on the Spatial Relations between the Public Library and the City. *Prostor* 28 (2), 402-411.
- Cole, K.J., Gatrell, A.C. (1986): Public libraries in Salford: a geographical analysis of provision and access. *Environment and Planning A* 18 (2), 253-268.
- Državni zavod za statistiku (2020): Knjižnice u 2019., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/08-03-01_01_2020.htm (11.08.2021.)
- Higgs, G., Langford, M., Heley, J. (2017): Assessing the impacts of changing public service provision on geographical accessibility: An examination of public library provision in Pembrokeshire, South Wales. *Environment and Planning C: Politics and Space* 36 (3), 548-568.
- Knjižnica Bedekovčina, n.d.: O nama, https://knjiznica-bedekovcina.hr/?page_id=10 (11.08.2021.)
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (2020): Statistički podaci i pokazatelji uspješnosti za narodne knjižnice za 2019. godinu, <http://maticna.nsk.hr/statistika/preuzimanje/arhiva-statistickih-podataka-i-pokazatelja-uspjesnosti/> (12.08.2021.)
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (2021): Statistički podaci i pokazatelji uspješnosti za narodne knjižnice za 2020. godinu, <http://maticna.nsk.hr/statistika/preuzimanje/> (12.08.2021.)
- Općina Sveti Križ Začretje (2021): Povijest knjižnice, <https://sveti-kriz-zacretje.hr/2014/01/povijest-knjiznice/> (11.08.2021.)
- Općinska knjižnica Krapinske Toplice (2020): O knjižnici, <https://www.okkt.hr/o-nama/o-knjiznici/> (11.08.2021.)
- Stipanov, J. (2010): Knjižnice i društvo: od potrebe do mogućnosti. Školska knjiga, Zagreb
- Stipanov, J. (2015): Povijest knjižnica i knjižničarstva u Hrvatskoj. Školska knjiga, Zagreb
- Stipčević, A. (2006): Povijest knjige. Matica hrvatska, Zagreb
- Šakaja, L. (1999): Kultura i prostor: prostorna organizacija kulturnih djelatnosti u Hrvatskoj. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb
- Vodeb, V., Vodeb, G. (2015): Spatial Analysis of the Public Library Network in Slovenia. *Journal of Library Administration* 55 (3), 202-220.
- Vrana, R., Milovanović, I., Salopek, Ž. (2021): Popularizacija znanosti u narodnim knjižnicama u RH. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 64 (1), 1-25.
- Vugrinec, Lj. (2019): Narodne knjižnice u Koprivničko-križevačkoj županiji – primjer organizacije županijske knjižnične mreže. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 62 (1), 285-306, DOI: <https://doi.org/10.30754/vbh.62.1.743>
- Zastupnički dom sabora Republike Hrvatske (1992): Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1992_12_90_2333.html (11.08.2021.)

IZVORI

- Državni zavod za statistiku (2020): Knjižnice u 2019., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/08-03-01_01_2020.htm (11.08.2021.)
- Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (2020): Statistički podaci i pokazatelji uspješnosti za narodne knjižnice za 2019. godinu, <http://maticna.nsk.hr/statistika/preuzimanje/arhiva-statistickih-podataka-i-pokazatelja-uspjesnosti/> (11.08.2021.)

SUMMARY

The library network in the Republic of Croatia consists mainly of school libraries (they account for around 71% of all Croatian libraries), but public libraries present the most important part of the network, as they mainly cater to the needs of the general public. The importance of public libraries is also seen in the percentage of processed book materials, as 37% of materials is processed in a public library. Because of that, this paper further analyzes the public library network in the Republic of Croatia. The network of public libraries in 2019 (municipalities and cities that have a library) consisted of 208 central libraries and 149 library branches of various types, which are part of the central libraries. The hierarchy of library centers (municipalities and cities that have a library) shows that larger cities have more libraries, as is to be expected. Comparing the current situation with the situation in 1990, it can be concluded that the increase in the number of central libraries coupled with the decrease of the number of library branches was a direct result of changing the administrative-territorial organization of Croatia after 1991 and the enactment of the Law on libraries in 1997. The library development index (I_R), and the library usage index

(I_U) are used to analyze the extent of development and use of libraries. The former is used in its original form, proposed by Šakaja (1999), while the latter builds on the former by adding the number of borrowed books by library as a variable. The library development index shows that, on a municipal level, the largest cities have the most developed, and largest libraries, while smaller, rural settlements have smaller local libraries. On a county level, the continental part of Croatia is still more developed than the Mediterranean part, but the gap between them is reducing. On a macroregional level, the Zagreb macroregion is still at the top. Comparatively, while the values for the Rijeka and Split macroregions are climbing since 1990, the opposite is true for the Zagreb and Osijek macroregions. The library usage index shows roughly the same situations across Croatia, there are still some changes in the order of municipalities by value. Overall, it can be stated that the network of public libraries in Croatia is relatively well developed, but there are still some areas where further development can be implemented, like providing a library service in every local government unit and, more importantly, attracting more new users.

Josip Koprek

student, Sveučilište u Zagrebu, PMF, Geografski odsjek, Zavod za fizičku geografiju, Marulićev trg 19/II, Zagreb,
University of Zagreb, Faculty of Science, Department of Geography, Division of Physical Geography, Marulićev trg 19/II, Zagreb,
jkoprek@student.geog.pmf.hr

Lana Slavuj Borčić

Sveučilište u Zagrebu, PMF, Geografski odsjek, Zavod za fizičku geografiju, Marulićev trg 19/II, Zagreb,
University of Zagreb, Faculty of Science, Department of Geography, Division of Physical Geography, Marulićev trg 19/II, Zagreb,
lslavuj@geog.pmf.hr